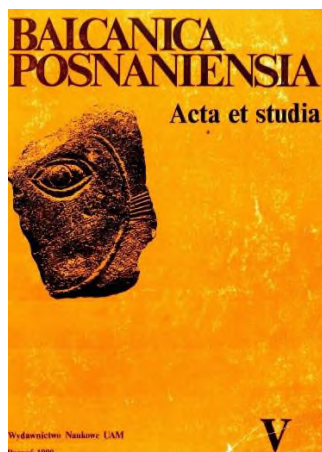

Leśny Jan, rec. książki: Vladimir Ćorović, *Sveta Gora i Hilandar do šesnaestog veka*, Izdavač: „Manastir Hilandar – Hilendarski Metoh Manastira Svetog Arhidjaka Stefana u Slanicima kod Beograda”, Beograd 1985, ss. 220, 19 il., „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1990, t. 5, s. 432–433.

<https://doi.org/10.14746/bp.1990.5.39>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54281>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

źródeł. Stąd należało również pomyśleć, przy całym bogactwie zebranych materiałów, o szczegółowym indeksie rzeczowym. Reedyce dzieł dawnych autorów mają przecież również swoje prawa, które współczesnych edytorów stawiają przed innym typem obowiązków niż przy druku prac uczonych współczesnych.

Jan Leśny (Poznań)

Vladimir Ćorović, *Sveta Gora i Hilandar do šesnaestog veka*, Izdavač: „Manastir Hilandar – Hilendarski Metoh Manastira Svetog Arhidjakona Stefana u Slanicima kod Beograda”, Beograd 1985, ss. 220, 19 il.

Monografia serbskiego klasztoru Hilandar na Athosie, pióra wybitnego jugosłowiańskiego historyka okresu międzywojennego V. Ćorovicia (1885 - 1941), ukazała się prawie dokładnie w 45 lat po jego śmierci. Ćorović rozpoczął pisanie książki (jej tytuł został nadany już wspólnie przez wydawcę) z początkiem roku 1940 i do momentu swej tragicznej śmierci w wojnie kwietniowej zdołał ją doprowadzić zaledwie do lat trzydziestych XVI w. W założeniach autora miała to być obszerna, zakrojona na pokaźnych rozmiarów tom, monografia klasztoru z dość szeroko uwzględnionymi dziejami całego Athosu. Mając doskonale opanowany warsztat, dogłębną znajomość źródeł i całej historiografii poświęconej Athosowi, dał on – nawet w tej nie ukończonej postaci – jak dotąd najobszerniejszą i najwnikliwszą panoramę średniowiecznego Hilandaru. Stanowi ona zarazem pierwszą próbę monograficznego ujęcia w szerszych ramach chronologicznych dziejów jednego z narodowych klasztorów Athosu.

Omawiana książka skonstruowana została według schematu chronologicznego wykładu, z wydzieleniem (bez tytułów) czterech rozdziałów. Rozdział I (s. 7 - 45) ma charakter wstępny, gdzie przedstawiono ogólne informacje o Athosie, omówiono genezę najstarszych zgromadzeń i scharakteryzowano – choć już bardzo skrótowo – zbiory archiwalne i ważniejsze zabytki. W rozdziale II (s. 46 - 87) cały wysiłek autora poszedł w kierunku przedstawienia genezy klasztoru hilendarskiego i jego najwcześniejszych dziejów w dobie św. Sawy, który wraz z ojcem – wielkim żupanem serbskim – Stefanem Nemanją był w roku 1197 fundatorem tego narodowego konwentu. Rozdział III (s. 88 - 147) przedstawia dzieje Hilandaru w okresie od lat trzydziestych XIII w. po połowę XIV w., tj. po schyłek panowania Nemaniczów. Ostatni wreszcie rozdział IV (s. 148 - 194) obejmuje dzieje klasztoru od połowy XIV w. po lata trzydzieste XVI w. Całość uzupełniają szczegółowe indeksy, które poprzedza krótka notka wydawcy o dotychczasowych losach rękopisu monografii.

Książka, choć napisana przed blisko pół wiekiem, w niczym w zasadzie nie utraciła dziś na aktualności, tym bardziej, że dzieje Hilandaru nie cieszyły się w powojennej historiografii serbskiej specjalnym zainteresowaniem. Doskonale obrazuje to uboga bibliografia prac z ostatnich lat załączona do dzieła Ćorovicia (s. 193 - 194). Spis ten, uzupełniony nawet o pominęte publikacje (studia V. Mošina, D. Dimitrijevia, M. Živojinović czy obcojęzyczne L. Mavromatisa, E. Tachiaosa), wskazuje, jak wiele jeszcze zostało na tym polu do zrobienia. Jeśli w ogóle można mówić o jakimś zdezaktualizowaniu się ustaleń Ćorovicia, to dotyczą one przede wszystkim niektórych partii rozdziału wstępnego. Głównie chodzi o ustalenia co do genezy poszczególnych monasterów Athosu (por. zwłaszcza nie odnotowane w bibliografii zbiorowe studium: *Le Millénaire du Mont Athos, 963 - 1963. Études et mélanges*, t. 1, Chevetogne 1963; t. 2, Venezia-Chevetogne 1965). Podjęte w ostatnich latach prace nad skatalogowaniem zbiorów archiwalnych, zabytków ruchomych i dokumentów we wszystkich klasztorach słowiańskich (D. Bogdanović, D. Medaković; A. Božkov, A. Vasiliev; Ch. Kodov, B. Rajkov, S. Kožucharov; P. Lemerle, D. Dagron, S. Ćirković) obniżają nieco wartość rozważań autora co do zasobów klasztornych. Nadal jednak dużą wartość zachowują te wstępne partie monografii, które dotyczą

genezy związków mnichów słowiańskich z Athosem. Zrodziły się one – jak pokazuje Ćorović – na długo przed uformowaniem się słowiańskich klasztorów narodowych – bułgarskiego Zografu i ruskiego Drzewodziejów (Ksilurgów), bo na przełomie IX i X w. (s. 21 - 22). Autor obala również wiele pokutujących, często nawet do dziś, mitów. Do takich należy pogląd o rzekomo wczesnym zawiązaniu się kontaktów z Athosem mnichów serbskich. Dodajmy, że cała sprawa, choćby w świetle analizy językowej tzw. *Kodeksu Mariańskiego* (*Codex Marianus*) z XI w. wskazującej na cechy dialektów z pogranicza serbsko-macedońskiego, wydaje się nadal otwarta. Athos był bowiem jedynym ośrodkiem, gdzie zabytek tego typu mógł powstać.

Najlepiej udokumentowany w źródłach jest okres XIII - XIV w., co pozwoliło Ćorovićowi wszechstronnie ukazać rozwój klasztoru, jego rolę jako centrum życia intelektualnego Serbów, naświetlić kontakty z innymi ośrodkami Athosu, zwłaszcza zaś współpracę między klasztorami słowiańskimi. Efektem tej współpracy było m.in. wspaniałe rozwijające się piśmiennictwo czy pewne prądy w sztuce cerkiewnej. Kwestie te posiadają dziś już olbrzymią literaturę przedmiotu, co nie oznacza wcale, że wywody Ćorovicia uznać należy za zdezaktualizowane. W zasadzie tylko w szczegółach niektóre z ustaleń autora odnoszące się do stosunków własnościowych uległy z perspektywy lat drobnym przewartościowaniom, a to ze względu na opublikowanie w międzyczasie nowych zespołów akt w paryskiej serii „Archives de l'Athos”.

W bogatej spuściźnie naukowej Ćorovicia książka o dziejach Hilandaru zajmie niewątpliwie jedno z najbardziej poczesnych miejsc. Mamy nadzieję, że jej ukazanie się stanowi jednocześnie zapowiedź rychłego opublikowania, z wielkim pożytkiem dla nauki, innych pozostających dotąd w rękopisach jego publikacji. Ich spis (zob. *Istorijski glasnik*, nr 1 - 2, 1976, s. 311 - 313) obejmuje aż 104 pozycje, liczące od kilku do kilkuset stron maszynopisu.

Jan Leśny (Poznań)

Aleksander Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*. Przygotowanie do druku, komentarze, wybór ilustracji i map Tadeusz Jabłoński, Ossolineum, Wrocław 1983, ss. 336, 48 il., 2 mapy.

Do dwóch wydanych przed laty polskojęzycznych edycji *itinerarium* Aleksandra Sapiehy (Wrocław 1811, Sanok 1856) doszła obecnie trzecia, tym jednak cenniejsza, że wzbogacona o nie publikowaną dotąd spuściźnię rękopiśmienną polskiego podróżnika, odkrytą po ostatniej wojnie we Lwowie. Obok więc znanych dotąd 48 listów (w takiej bowiem formie pisał swe sprawozdania Sapieha), obejmujących trasę od Triestu do Dubrownika, w obecnej edycji znalazło się 8 nowych z podróży od Dubrownika do Grecji.

Przedsięwzięcie Sapiehy, mające miejsce w latach 1804 - 1806 i w roku 1810, należało do rzędu podobnych, podejmowanych w XVIII - XIX w. przez przedstawicieli oświeconych kręgów europejskich w celu zapoznania się z tym mało znanym zakątkiem starego Kontynentu. Dla dzisiejszych badaczy przeszłości spostrzeżenia ówczesnych podróżników stanowią często nieocenione źródło informacji z zakresu archeologii, historii i etnografii. W przeciwieństwie do wielu swych europejskich poprzedników, nastawionych na ogół na sprawy wyłącznie naukowe, Sapieha miał do wypełnienia jakąś misję polityczną. Jego podróż przypadła bowiem na okres wybuchu pierwszego antytureckiego powstania Serbów i poprzedziła wkroczenie wojsk napoleońskich do Dubrownika. Cele tej misji pozostały jednak dotąd nie wyjaśnione. Ljubomir Durković-Jakšić, autor wstępu do obecnego wydania (s. 5 - 24), pisze ogólnie, że Sapieha „spełniał misję francuskiego wywiadowcy politycznego” (s. 10). Narzuca się pytanie: czy zainteresowaniami starożytniczymi pragnął on odwrócić uwagę od głównego celu misji? Nie całkowicie jasne są również okoliczności jego podróży do Grecji, które – w przeciwieństwie do pierwszej podróży z lat 1804 - 1806 – wskazują raczej na próbę zaspokojenia jego pasji badawczych.